

B OEKEN

[B] DE KUNST VAN HET LOSLATEN. RECENT PROZA VAN STEPHAN ENTER

De Nederlandse literatuur wordt doorgaans niet gehinderd door een overdreven besef van haar eigen traditie. Het proza van Stephan Enter, die zich duidelijk wél van die traditie bewust is, valt daardoor des te meer op. Vanaf de verhalenbundel *Winterhanden* (1999), waarmee hij debuteerde, en de daaropvolgende roman *Lichtjaren* (2004) heeft Enter een erg herkenbare fictionele wereld gecreëerd. Zijn hoofdpersonages zijn doorgaans jonge mannen, die we ontmoeten als scholier of student en volgen in hun *Bildung*. Een belangrijke rol in die leerjaren spelen hun relaties met vrouwen en met oudere mannelijke figuren – een neef, een buurman, een leraar – die met wisselend succes als mentor optreden. Enters antihelden zoeken hun weg in een wereld die ze vaak als bedreigend ervaren, maar tegelijk bijzonder scherp waarnemen. De nauwgezetheid waarmee de schrijver hun zintuiglijke ervaringen en hun psychologie in kaart brengt, doet denken aan de modernistische bewustzijnsroman zoals die rond 1930 zijn intrede deed in de Nederlandse literatuur. Enters personages lijken soms wel reïncarnaties van Vestdijks Anton Wachter of Gilliams' Elias.

Karakteristiek voor Enters werk zijn buitengewoon precieze beschrijvingen en een scherp oor voor de

nuances in het taalgebruik van diverse sociale groepen. Die kwaliteiten komen bij uitstek naar voren wanneer hij een specifiek milieu (de schermclub, het studentencorps, de gereformeerde gemeente) of vakgebied (astronomie, klassieke muziek, beeldende kunst) in beeld brengt. Die voorkeur voor het detaillistisch beschrijven van domeinen uit de “hoge cultuur” houdt het gevaar in dat de toon wat précieux of zelfs tuttig wordt. Meestal weet Enter die valkuil knap te ontwijken door trefzeker een populaire verwijzing te plaatsen of abrupt van taalregister te wisselen. Bovendien blijft hij niet steken in kopieerlust, maar reflecteert hij doorlopend op de mogelijkheden en beperkingen van de taal als middel om de werkelijkheid te vatten. Ook wat dat betreft, staat Enter in de modernistische traditie. Zijn schrijfrant is allerminst experimenteel te noemen, maar vestigt wel de aandacht op zichzelf door de combinatie van precisie en reflectie.

Spel (2007), Enters tweede roman, past perfect binnen de hierboven geschetste contouren. Het is de ontwikkelingsroman van Norbert Vijgh, telg uit een voorname familie in het plaatsje Brevendal. Elf hoofdstukken vertellen telkens een episode uit diens jeugd, zonder de chronologie te volgen. Nu eens treedt Norbert zelf als ik-verteller op, dan weer wordt er verteld in de jij-vorm of is een externe verteller aan het woord die de bewustzijnsstroom

van het personage van nabij volgt. Door die opbouw neemt *Spel* een tussenpositie in tussen *Lichtjaren* en *Winterhanden*: enerzijds krijgt het duidelijk romaneske trekken door te kiezen voor één centraal personage, anderzijds lijkt het meer op een *short story cycle*. De hoofdstukken zijn tot op zekere hoogte te lezen als afzonderlijke verhalen, maar verwijzen tegelijk voortdurend naar elkaar. Het belangrijkste leidmotief is het spel: van schaak en scrabble tot “geheime, kleverige spelletjes”. Daarnaast speelt Enter zelf een spel met allerlei intertekstuele referenties, en dient het spel als metafoor voor de ervaringen van de personages. Zo wordt Norberts grote vermogen om zich via zijn verbeelding te verplaatsen “in dieren, voorwerpen, of ook wel abstracties als zonlicht of honger” aangeduid als “een spelletje dat je ontwakende bewustzijn bij wijze van oefening met je speelde”.

Naast de verbeelding is vooral de herinnering als vorm van bewustzijn van groot belang in *Spel*, en trouwens in Enters hele oeuvre. De structuur van zo’n herinnering kan vrij complex zijn. Zo vertelt Norbert wat in hem opkomt bij het zien van de rouwadvertentie voor zijn vroegere schaakleraar mijnheer Wiesveld:

Het deed denken aan de keer dat ik na jaren weer op mijn zolderkamer in mijn ouderlijk huis

stond. In het schemerlicht bij het tuimelraam, onder een bleke laag stof, waren daar plotseling deeltjes *Karl May* met ingevallen ruggen en de schoendozen met het hemelsblauwe *Märklin*-treintje, de losse stukken rails, het gehavende seinhuisje-met-boompjes waar mijn vader zijn reuzenvoet op had gezet. Ze hadden, stil de onmiskenbare houtlucht inademend, op me gewacht om te bewijzen dat behalve de tijd niets voorbijgaat.

Hoe lang had ik niet aan mijnheer Wiesveld gedacht? Decennia. Maar nu is hij terug. [...] En dan is er ook iets anders: een besef van schaamte en spijt. Dit is geen gewone herinnering. Dit is een splinter die is blijven zitten.

De advertentie roept dus niet alleen de herinnering aan de overledene op, maar ook een herinnering aan een ander moment waarop iets uit de kindertijd werd herinnerd, én een reflectie op het herinneringsproces zelf.

Ook in Enters recentste roman *Grip* (2011) is de herinnering een cruciaal motief. De functie daarvan is nochtans duidelijk verruimd. Tot nu toe diende de herinnering vooral om een beeld te geven van het verleden van zijn personages. In *Grip* komt daar iets bij: de herinnerende personages houden zich intensief bezig met het contrast tussen hun

jeugdervaringen en hun huidige bestaan op middelbare leeftijd. De aanleiding daartoe is een reünie tussen vier vrienden – Paul van Woerden, Martin Beers, diens vrouw Lotte, en Vincent Voogd – die ooit samen als alpinist naar Noorwegen trokken. In opeenvolgende hoofdstukken krijgen we de visie te zien van de drie mannen op die tocht, op hun vriendschap en op de enige vrouw in hun gezelschap. Ieder voor zich denken zij terug aan allerlei details uit hun gezamenlijke verleden, die zich via onwillekeurige associaties aan elkaar rijgen.

In hun jonge versie zijn Vincent, Paul en Martin prototypische Enter-personages; nieuw is de uitgesproken spanning tussen heden en verleden. Over Paul zegt de verteller bijvoorbeeld: “Hij was naar eigen indruk precies even gezond, sterk en scherp als op zijn achttiende. De laatste tijd stelde hij zich voor dat hij een afgrond naderde; dat het akelig riskant was te leven; dat hij elk moment kon desintegreren – maar het werd nooit meer dan een idee, plooibaar en op een afstand.” Het beeld van de “afgrond” is veelzeggend: het alpinisme is, hier en elders in *Grip*, een metafoor voor een levensvisie. Niet alleen bij het klimmen, maar ook in hun ervaringen en herinneringen zijn de personages bezig met het banen van een weg, het vinden van houvast en de vraag wanneer ze kunnen loslaten. “Twintig jaar geleden had hij het losgelaten, afgeduwd; het leven ging verder en kreeg nieuwe vormen”, luidt het bijvoorbeeld in verband met de gefnuikte liefde van Vincent en Lotte.

Behalve op zichzelf, op hun beeld van elkaar en op hun herinneringen, proberen de drie mannen ook en vooral grip te krijgen op Lotte. De lezer krijgt zo drie versies van haar te zien, die samen een voorlopig en suggestief, maar door kleine observaties steeds verder genuanceerd portret opleveren. Zelf komt ze niet aan het woord: ook op de laatste bladzijde blijft het mysterie intact. Ondertussen is de lezer er getuige van geweest hoe het weerzien tussen Paul, Vincent en Martin een voor deze bedachtzame roman opvallend dramatische wending heeft gekregen. Wanneer ze elkaar treffen in Wales moeten ze hun eigen binnenwereld verlaten, en dat blijkt na twintig jaar een al te bruuske overgang.

Ook de ontwikkeling in Enters oeuvre is er eerder een van subtiele verschuivingen dan van radicale breuken. De literaire verwijzingen in *Grip* bevestigen

dat: zo heeft Lotte de in Noorwegen spelende roman *Nooit meer slapen* van Willem Frederik Hermans in haar rugzak en wordt Martin vergeleken met de uitvreter uit het gelijknamige verhaal van Nescio. De beheerste evenwichtigheid en de stijlvastheid van die gecanoniseerde inspiratiebronnen typeren ook Enters oeuvre. Die keuze voor een klassiek-modern proza dwingt respect af, maar toont na vier boeken misschien ook haar beperkingen. Je vraagt je af wat er allemaal zou kunnen gebeuren als Enter, met al zijn talent, plotseling losliet en afduwde.

KOEN RYMENANTS

STEPHAN ENTER, *Grip*, Van Oorschot, Amsterdam, 2011, 183 p.

STEPHAN ENTER, *Spel*, Van Oorschot, Amsterdam, 2007, 269 p.
